

การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจ
ชุมชนในตำบลหนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

The Household Debt Management Under the Circular Economy Principles of
Community Enterprises in Nong Kradon Subdistrict, Muang District,
Nakhon Sawan Province

พัชราภา สิงห์ธนสาร¹, ลักขมี งามมีศรี², มานิตย์ สิงห์ทองชัย³ และวิไลลักษณ์ สร้อยศรี⁴
Phatcharapha Singtanasarn¹, Luksamee Ngammeesri², Manit Singthongchai³
and Wilailaksana Soykeeree⁴

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์^{1,2,3,4}
Department of Economics, Faculty of Management Science, Nakhon Sawan Rajabhat University^{1,2,3,4}
Corresponding Author, E-mail: 1phat-sing@hotmail.com

Retrieved 04-01-2024; Revised 23-02-2024; Accepted 25-06-2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะหนี้สินภาคครัวเรือน (2) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียน และ (3) เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียน มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่ม จำนวน 26 ราย โดยการเลือกกลุ่มแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและใช้สถิติเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า

- สาเหตุหลักของปัญหาหนี้สิน ได้แก่ รายได้ไม่รายจ่าย ไม่มีเงินทุนทำการเกษตรในฤดูกาลต่อไป และซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีการวางแผนการเงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตรและลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น แต่ก็ยังขาดความรู้ในการจัดการปัญหาหนี้สินจนเกิดการสะสมเป็นวงจรร่วมกับสภาพหนี้และโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่มีดอกเบี้ยต่ำ
- กระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินที่เน้นการสร้างองค์ความรู้เศรษฐกิจหมุนเวียน และวินัยทางการเงินให้กับสมาชิกอย่างต่อเนื่อง เพื่อลดวงจรการสะสมหนี้และใช้การปรับและสร้างสินทรัพย์หมุนเวียนอย่างเป็นระบบ โดยใช้นโยบายการชะลอหนี้สินและการปรับโครงสร้างหนี้
- สมาชิกมีความคาดหวังในความช่วยเหลือและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องหนี้สิน ซึ่งไม่ใช่ปัญหาหลักที่เกิดจากการทำเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งความเหลื่อมล้ำ โอกาสและสิทธิในการเข้าถึงแหล่งทุน สวัสดิการอย่างเป็นธรรม

องค์ความรู้ ได้แก่ การปรับกระบวนการทัศน์ของสมาชิกจากวงจรกับดักหนี้สู่การสร้างมูลค่าเพิ่มในการใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือใช้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการทำเกษตรเคมีเป็นเกษตรปลอดภัยที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; หนี้สินภาคครัวเรือน; เศรษฐกิจหมุนเวียน; ตำบลหนองกระโดน

Abstract

The objectives of this article were (1) to study the situation of household debt problems of community enterprises (2) to create a learning process for participatory household debt management under the circular economy principles of community enterprises and (3) to study the ways to solve household debt problems under the circular economy principle of community enterprises. Key informants used in this article are those who involved in supporting and promoting the group. The tools used were in-depth interviews and focus groups. Data were analyzed using content analysis methods and demonstrated statistics.

The results of the research demonstrate that;

1. The main causes of debt problems include income, not expenses. There are no funds to farm the following season and buy consumables. Key informants plan their finances for agricultural investments and reduce unnecessary spending, but they still lack the knowledge to manage debt problems, resulting in a trapping cycle of debt conditions and access to low-interest financing.

2. The learning process in debt management focuses on building circular economy knowledge and financial discipline for members continuously, in order to reduce the cycle of debt accumulation and systematically adjust and build current assets using debt deferral and debt restructuring policies.

3. Members have expectations of assistance and support from the government. In particular, the problem of debt is not the main problem caused by farming alone. Opportunities and the right to fair access to capital and welfare.

Knowledge includes transforming the mindset of members from being trapped in debt cycles to creating added value by utilizing waste materials in an environmentally friendly manner and practicing safe agriculture that improves quality of life.

Keywords: Management; Household debt; Circular economy; Nong Kradon Subdistrict

บทนำ

ท่ามกลางสถานการณ์การชะลอตัวของเศรษฐกิจไทยในช่วงที่ผ่านมาส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการชะลอการใช้จ่ายของภาคครัวเรือน หลังจากครัวเรือนประสบปัญหาหนี้สินที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจชะลอตัวและอัตราการว่างงานสูงขึ้นอย่างในปัจจุบัน ย่อมกระทบต่อรายได้ของภาคครัวเรือน ทำให้การบริโภคและความสามารถในการชำระหนี้ลดลง จนอาจกลายเป็นหนี้เสียกระทบต่อเสถียรภาพของระบบสถาบันการเงินและเศรษฐกิจมหภาค สอดคล้องกับธนาคารแห่งประเทศไทย (2564) ที่รายงานตัวเลขหนี้ครัวเรือนมีหนี้ครัวเรือน 14,581,137 ล้านบาท สัดส่วนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เติบโตขึ้นร้อยละ 3.9 โดยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2565) ที่แสดงจำนวนครัวเรือนทั่วประเทศในปี 2562 มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 21.9 ล้านครัวเรือนที่มีหนี้สินประมาณ 9.8 ล้านครัวเรือน และในปี 2564 มีจำนวนครัวเรือนทั่วประเทศประมาณ 22.6 ล้านครัวเรือน และเป็นครัวเรือนที่มีหนี้สินประมาณ 11.6 ล้านครัวเรือน ยิ่งไปกว่านั้นที่ผ่านมาจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรรมน่าจะเป็นครัวเรือนรูปแบบหนึ่งที่ได้รับผลกระทบและมีแนวโน้มในการตอกย้ำถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำของระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เป็นอย่างดี ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรรมนี้ถือว่าเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่อุปทานและมีบทบาทสำคัญของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในภาพรวม ซึ่งผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลให้ตัวเลขปัญหาหนี้สินดังกล่าวเพิ่มขึ้นด้วย เช่นเดียวกับการศึกษาของสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2565) ที่ว่าครัวเรือนเกษตรกรรมน่าจะเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตครั้งนี้ผ่านปัญหาเชิงโครงสร้างข้างต้นของประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่มีความจำเป็นต้องก่อหนี้ เพื่อใช้เสริมสภาพคล่องและเพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบธุรกิจของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนฐานราก ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีหนี้สินสะสมมายาวนานจนเริ่มเกิดเป็นวงวนการก่อหนี้หรือลักษณะการติดกับดักหนี้ (พิสิทธิ์ โบว์สุวรรณและคณะ, 2565)

แม้ว่าจะไม่ปรากฏในการแก้ไขปัญหานี้สินไว้อย่างชัดเจนในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ของประเทศ แต่รัฐบาลก็ยังได้มีการทบทวนนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก เพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนและธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ด้วยยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนพัฒนาประเทศไทยด้วยเศรษฐกิจ BCG (พ.ศ. 2564 – 2569) หรือการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน BCG Model ประกอบไปด้วย เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio-economy) มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรชีวภาพเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยเน้นการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์มูลค่าสูง เชื่อมโยงกับ เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ดำเนินถึงการนำวัสดุต่าง ๆ กลับมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด และทั้ง 2 เศรษฐกิจนี้ อยู่ภายใต้เศรษฐกิจสีเขียว (มานิตย์ สิงห์ทองชัย, 2565) ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมและการรักษาสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุลให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนไปพร้อมกัน (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2564) จึงเป็นโอกาสอันดีที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะร่วมกันผลักดันให้แนวทางเศรษฐกิจฐานรากเพื่อปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนที่เกิดขึ้นและเป็นปัญหาสำคัญที่ไม่ควรมองข้ามอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะตำบล

หนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นตำบลพื้นที่ชุมชนเป้าหมายขนาดเล็กที่อยู่ติดกับเส้นทางคมนาคมไม่ไกลจากเขตเมืองนครสวรรค์ ซึ่งสภาพทางเศรษฐกิจมีลักษณะพึ่งพิงปัจจัยทางเศรษฐกิจจากภายนอกชุมชนเป็นหลักทั้งตลาดผลผลิตทางการเกษตรในระดับท้องถิ่นและตลาดจำหน่ายสินค้าอาหาร ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีรายได้หลักมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งก็มักประสบปัญหาจากความผันผวนของธรรมชาติที่มีน้ำท่วมและแล้งทำให้มีรายได้ความไม่แน่นอน อีกทั้งมีความเสี่ยงในการลงทุนประกอบธุรกิจผลผลิตสินค้าชุมชนจำหน่าย แต่ก็ไม่สามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้น จนต้องก่อหนี้สิน เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายและเป็นทุนหมุนเวียนแต่ละวัน ด้วยเหตุจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ยังขาดการสื่อสารข้อมูลของสินค้าไปยังกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย คุณภาพของสินค้าที่ระบุไว้ไม่ตรงกับความต้องการของลูกค้า รูปแบบบรรจุภัณฑ์ยังไม่ดีพอ จึงไม่ดึงดูดความสนใจตลอดจนมีช่องทางการจำหน่ายยังไม่ทั่วถึงและยังราคาสูงเมื่อเทียบกับคุณภาพด้วย

ดังนั้น การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนของวิสาหกิจชุมชนและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งยั่งยืน โดยนำหลักเศรษฐกิจหมุนเวียนมาประยุกต์ใช้ประโยชน์จากศักยภาพของทุนทรัพยากรบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินที่สะสมจนเกิดเป็นวัฏจักรแห่งหนี้และสามารถนำมาสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาวงจรหนี้สินของครัวเรือนให้กับวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
- 2) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
- 3) เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารหนี้ส่วนบุคคล ซึ่ง รัชนิกร วงศ์จันทร์ (2553) กล่าวว่า หนี้ (Debt) คือ ภาระผูกพันที่ผู้กู้หรือผู้รับ เคารติดต้องชำระทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยให้แก่ผู้ให้กู้หรือผู้ให้เครดิตในเวลาที่ตกลงกันไว้ จากความหมาย ของหนี้สินที่มีคำว่า “เครดิต” หรือสินเชื่อ หมายถึง ความเชื่อที่บุคคลหนึ่งให้กับบุคคลอีกคนหนึ่ง โดยคนที่ให้ความเชื่อถือนั้น คือ ผู้ให้เครดิต ซึ่งมีฐานะเป็นเจ้าของหนี้ ส่วนผู้ที่ได้รับความน่าเชื่อถือ เรียกว่า ผู้รับเครดิต ซึ่งมีฐานะเป็นลูกหนี้ ด้วยความเป็นลูกหนี้จึงมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อภาระผูกพันที่เจ้าหนี้ได้ไว้วางใจ โดยการชำระคืนหนี้สินทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยจนกว่าจะหมดภาระ ทั้งนี้ หากไม่มีความจำเป็นบุคคลไม่ควรจะก่อหนี้ เพราะหากเป็นหนี้แล้วไม่สามารถบริหารให้มีรายได้เพียงพอที่จะชำระคืนได้ ก็ยังคงต้องมีข้อผูกมัดในการจ่ายชำระหนี้

แนวคิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจหมุนเวียน(Circular Economy) เป็นเศรษฐกิจที่คุณค่าของวัตถุดิบทรัพยากรและผลิตภัณฑ์ได้รับการรักษาให้คงไว้ให้นานที่สุดและมีการสร้างของเสียที่ต่ำที่สุด ซึ่งตามความหมายนี้ระบบเศรษฐกิจที่มีความหมุนเวียนจะมีคุณสมบัติที่สามารถฟื้นคืนและกลับสู่สภาพเดิมรวมถึงสามารถคงสภาพส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบให้มีคุณภาพและคุณค่าสูงสุด โดยคุณลักษณะหลักของเศรษฐกิจหมุนเวียนนอกจากการออกแบบเพื่อให้เข้ากับห่วงโซ่อุปทานแล้ว วัตถุประสงค์จะต้องไม่มีสารพิษ ย่อยสลายได้ง่าย ส่วนผลิตภัณฑ์ทางเทคนิคหรือวัสดุประดิษฐ์อื่น ๆ จะต้องถูกออกแบบให้สามารถนำมาใช้ได้อีกครั้งโดยใช้พลังงานน้อยที่สุดและสามารถคงคุณภาพเดิมได้มากที่สุด (สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม, 2563) และ Zeng , H., Chen, X., Xiao, X. and Zhou, Z. (2017) กล่าวว่า การจัดการห่วงโซ่อุปทานที่ยั่งยืนรวมกันกับแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนจะต้องออกแบบการขนส่งและการรีไซเคิลวัสดุเหลือใช้และวัสดุสารรองอย่างมีประสิทธิภาพและหมุนเวียนขึ้นส่วนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียนในองค์ได้อย่างยั่งยืนเช่นกัน ทั้งนี้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนควรใช้หลักการลด(Reduce) ใช้ซ้ำ(Reuse)และรีไซเคิล(Recycle) สำหรับแต่ละรอบในห่วงโซ่อุปทานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของประสิทธิภาพด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ และเพื่อให้เกิดความสมดุลด้านเศรษฐกิจ สังคม การดำเนินงานและสิ่งแวดล้อมของบริษัท (Del Giudice et al., 2020) และ Bag & Pretorius (2020) พบว่า การบูรณาการเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ การจัดการการผลิตแบบใช้พลังงานหมุนเวียนสามารถในสร้างความที่ยั่งยืนและเศรษฐกิจหมุนเวียนในอุตสาหกรรมได้

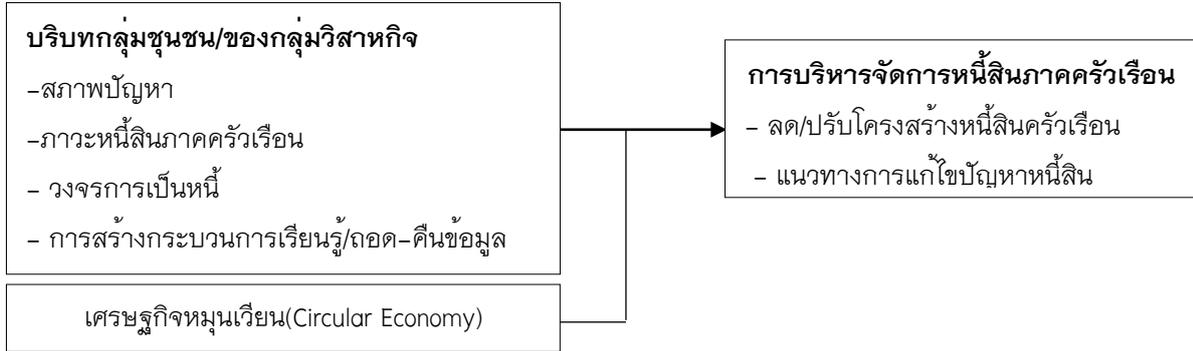
แนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคแบบรายได้อาวจรในวงจรชีวิต (The Life–Cycle Model of Consumption and Saving) (Franco Modigliani & Richard Brumberg,1954) และแนวคิดเกี่ยวกับรายได้อาวจรของการบริโภค (The Permanent–Income Theory of Consumption) ของ Friedman, M. (1957) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรายได้อาวจรและการออมเป็นสำคัญ กล่าวคือ เมื่อใดที่ส่วนต่างระหว่างรายได้อาวจรกับค่าใช้จ่ายในการบริโภคไม่สมดุลกัน เช่น รายได้มากกว่าค่าใช้จ่ายในการบริโภค ส่วนต่างนั้นคือเงินออมหรือการออม แต่ถ้าหากเมื่อใดที่รายได้อาวจรมีน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการบริโภค ส่วนต่างนั้นคือการที่บุคคลต้องจัดหาเงินอื่นเพิ่ม เช่น การกู้ยืม เพื่อให้มีเงินเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการบริโภค และหากช่วงเวลาใดที่บุคคลมีรายได้อาวจรสูง บุคคลจะทำการเก็บออมเงิน แต่หากช่วงเวลาใดที่บุคคลมีรายได้อาวจรต่ำลง จะนำเงินที่เก็บออมไว้ก่อนหน้านี้มาใช้จ่ายเพื่อให้สามารถรักษาระดับการบริโภคได้ที่ระดับเดิม (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2558)

เอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง กวิน มุลิกา, สุชนนี เมธิโยธินและบรรพต วิรุณราช (2562) ได้อธิบายแนวทางการบริหารหนี้สินเกษตรกรไทยที่มีประสิทธิภาพ โดย (1) การจัดทำบัญชีครัวเรือน (2) การชำระหนี้ ตามกำหนด (3) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและกู้เงินในระบบ หลีกเลี่ยงการกู้เงินนอกระบบ (4) การปลูกพืชไร่สวนผสม (5) มุ่งเน้นคุณภาพผลผลิตและความต้องการของตลาด (6) สร้างเครือข่ายและ รวมกลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง และ(7) นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตภาครัฐ อีกทั้ง ยินดี ชาญณรงค์, วราภรณ์ เทพสัมฤทธิ์พร และ สมบูรณ์ สุขสำราญ (2561) ได้อธิบายหลักการบริหารจัดการสินเชื่อของสหกรณ์ฯ โดยหลักทั่วไปมีคณะกรรมการดำเนินการเป็นผู้มีบทบาทใน

การกำหนดระเบียบและเงื่อนไข การกู้ยืมและมีอำนาจบริหารจัดการได้อย่างเต็มที่และสามารถกำหนดนโยบายการบริหารจัดการสินเชื่อ การบริหารจัดการสินเชื่อจะมีระบบหรือไม่ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการดำเนินการ และกฤษฎีกา ใจการวงศ์สกุลและเทพ วงศ์สุภา (2560) พบว่า คริวเรือ่นส่วนใหญ่มี่ภาระหนี้สินจำนวนมาก รูปแบบการก่อหนี้และมีปัญหาทางกฎหมายส่วนใหญ่มี่เกิดขึ้นมาจากการกู้ยืมเงิน การจำนอง การค้ำประกัน มีมี่การก่อหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบ ประชาชนในพื้นที่ซึ่งก่อหนี้มีแนวโน้มผิดนัดไม่ชำระหนี้มากขึ้น เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการภาระหนี้สินที่มีอยู่และไม่มีความรู้ที่ถูกต้องถึงผลกระทบในทางกฎหมายจากภาระหนี้ที่ได้ออกขึ้น ซึ่ง รัฐภากรณ์ บุตรคำโชติ (2560) ได้เสนอแนะว่าควร การสร้างความรู้ความเข้าใจ การสำรวจและจัดทำฐานข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การบริหารจัดการหนี้ การสนับสนุนอาชีพแก่คริวเรือ่นเป้าหมายและการติดตามรายงานผลอย่างต่อเนื่องด้วย นอกจากนี้ มานิตย สิ่งทองชัยและระติมา ภูริรุ่งภิญโญ(2557) ที่ว่ากระบวนการทำการเกษตรของกลุ่มวิสาหกิจหรือเกษตรปลอดภัยตามแนวคิดพื้นฐานของการแก้ไขปัญหามี่สินของเกษตรผ่านเกษตรอินทรีย์ โดยการทำการเกษตรอินทรีย์แบบของคริวเรือ่น ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากระบบเกษตรแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิตเฉพาะพืชที่ปลูกซึ่งเป็นแนวคิดแบบแยกส่วน เพราะให้ความสนใจเฉพาะแต่ผลผลิตของพืชหลักที่ปลูก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรการเกษตรหรือนิเวศการเกษตร เช่นเดียวกับบรรณภา วงศ์สุวรรณ และคณะ (2559) ที่เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหามี่สินสะสมของเกษตรกรลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรว่าเกษตรกรขาดความรู้ในเรื่องการทำเกษตรอย่างถ่องแท้ควรได้รับความรู้ใน ด้านนี้เพิ่มเติม ควรมี่การจัดทำบัญชีเพื่อรับรู้กระแสเงินสดในคริวเรือ่นวาง แผนการใช้จ่ายได้ถูกต้อง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ได้ศึกษาข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารวิชาการและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในตำบลหนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ศึกษาโดยตรง ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ประธานหรือคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 2) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ 3) ตัวแทนชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มกองทุนต่าง ๆ ในชุมชนหรือตัวแทนหน่วยงานราชการ/หน่วยงาน/สถาบันการเงินที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอยู่ระหว่างประมาณ 6-12 คนต่อกลุ่มรวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยทำการสุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่หลักความน่าจะเป็น (Non-Probability Sampling) ด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)ทั้งสิ้น 26 ราย โดยวิธีการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาบริบทและสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ของภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยทีมผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนแบบมีส่วนร่วมภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน คือ (1) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาบริบทชุมชน รวมถึงวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับคณะผู้ดำเนินการวิจัย (2) สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่ม ฯลฯ และ (3) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม โดยการศึกษาบริบทและสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การประชุมระดมสมอง แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และใช้สถิติเชิงพรรณนา(Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ระยะที่ 2 จัดเวทีชาวบ้าน มีการระดมความคิดเห็น ทำประชาวิจารณ์ ช่วยกันสรุปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยอาศัยบทบาทของประธาน สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในระยะที่ 1 คือ (1) วิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบลหนองกระโดน อำเภอเมือง จังหวัด

นครสวรรค์ (2) วิเคราะห์และประยุกต์แนวคิดหลักเศรษฐกิจชุมชนเวียน แบบมีส่วนร่วมเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและ (3) ถอดบทเรียนและสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนที่สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มวิสาหกิจภายใต้หลักเศรษฐกิจชุมชนเวียน เพื่อเป็นต้นแบบและแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่เป้าหมายระยะต่อไป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีตั้งและแลกเปลี่ยนข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 3 การวิเคราะห์พร้อมประเมินผลและคืนข้อมูล เพื่อสรุปแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนภายใต้หลักเศรษฐกิจชุมชนเวียนที่สอดคล้องกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนอย่างยั่งยืน จากข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้องค์ความรู้ในเชิงวิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือต่อยอดงานวิจัยได้ต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 73.08 อายุอยู่ระหว่าง 56-65 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.31 ระดับการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6 คิดเป็นร้อยละ 38.46 คน คิดเป็นร้อยละ 65.38 มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 4-6 คน คิดเป็นร้อยละ 38.46 การถือครองที่ดินน้อยกว่า 3 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 38.46 และประกอบอาชีพทำสวน คิดเป็นร้อยละ 30.77 ไม่มีอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 88.46 รายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 10,001-15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 34.62 โดยที่อยู่อาศัยในปัจจุบันเป็นของหัวหน้าครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 61.54 ในลักษณะครัวเรือนขยาย คิดเป็นร้อยละ 73.08 สำหรับการระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มอยู่ระหว่าง 3-5 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.31 และส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นสมาชิกกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 53.85

วัตถุประสงค์และการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อผลิตและจำหน่ายผลผลิตของสมาชิก คิดเป็นร้อยละ 34.62 ซึ่งรายรับมีจำนวนไม่เพียงพอต่อรายจ่าย อีกทั้งมีหนี้สินสะสมยาวนานมากกว่า 10 ปี โดยปัจจุบันยังคงมีหนี้คงเหลือและดอกเบี้ยทบต้นที่เพิ่มขึ้น โดยเฉลี่ยแล้วหนี้สินอยู่ระหว่าง 70,000-880,000 บาท และบางรายสูงถึง 1,200,000 บาท สาเหตุของการเกิดหนี้สิน มาจากรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน(กินอยู่,รักษาพยาบาล,ค่าเล่าเรียนบุตร) รองลงมาได้แก่ มีเงินไม่เพียงพอที่จะซื้อเครื่องอุปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก และขาดเงินทุนทำการผลิตในฤดูกาลถัดไป โดยมีการผ่อนชำระหนี้สินสะสมของครัวเรือนต่อเดือนน้อยกว่า 5,000 บาท หรือบางที่อาจไม่ได้ผ่อน(งวดเว้นงวด) และอาศัยแหล่งเงินกู้หรือการเกิดหนี้กับสถาบันการเงินเป็นหลัก ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) รองลงมาเป็น สหกรณ์การเกษตร กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรและกองทุนหมู่บ้าน

นอกจากนี้ การให้บริการสินเชื่อของสถาบันการเงินหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจหรือกลุ่มชุมชนมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบสถาบันการเงิน จนทำให้ไม่มีเงินกู้เพียงพอต่อความต้องการ อีกทั้ง ติดกับดักสภาพคล่องในการชำระหนี้จนทำให้เกิดการฟ้องร้องดำเนินคดี

ติดเครดิตบูโรและไม่สามารถกู้เงินจากแหล่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้ ซึ่งทำให้บางรายไปใช้บริการแหล่งเงินนอกระบบที่มีการเก็บดอกเบี้ยที่สูงแต่ก็ต้องจำเป็นต้องกู้เพราะไม่มีทางเลือกที่โอกาสกับสมาชิกได้เลย ส่วนใหญ่เคยบริการแหล่งเงินกู้นอกระบบ (พ่อค้า, เจ้าของที่ดิน, นายทุน, เพื่อนบ้าน, ญาติพี่น้อง ฯลฯ) เนื่องจากไม่สามารถขอกู้ยืมจากสถาบันการเงินในระบบได้และไม่ต้องมีหลักทรัพย์หรือบุคคลค้ำประกัน สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนของกลุ่มวิสาหกิจ พบว่า สาเหตุหลักของปัญหานี้สิน ได้แก่ รายได้ไม่พอใช้จ่ายในครัวเรือน ไม่มีเงินทุนท การเกษตรในฤดูกาล ต่อไป และซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีการวางแผนการเงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตร และการใช้จ่ายอื่น ๆ แต่ยังคงประสบปัญหาในการเข้าถึงแหล่ง เงินทุน จึงต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้นอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง และยังขาดความรู้เรื่องการ บริหารจัดการหนี้สินและขาดทางเลือกในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ดอกเบี้ยต่ำ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการเรียนรู้ในการบริหาร จัดการหนี้สิน เน้นการสร้างองค์ความรู้เศรษฐกิจหมุนเวียน และวินัยทางการเงินให้กับสมาชิก โดยการแก้ไขปัญหาหนี้ สะสมที่ได้เป็นวงจรหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่วงจรกับดักสภาพหนี้ และส่งผลต่อกิจกรรมอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง ใช้นโยบายการชะลอหนี้สิน การปรับโครงสร้างหนี้ โดยมีความมุ่งมั่นในคำมั่นสัญญาเชิงอุดมการณ์ที่ว่า “เราจะส่งต่อมูลค่าและคุณค่าของผลผลิตที่สามารถสร้างรายได้ สร้างเงินออมให้แก่ลูกหลานได้ในอนาคต (จะไม่ส่งต่อหนี้สินเป็นมรดกไว้ให้รุ่นหลัง)” นอกจากนี้สมาชิกมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำเกษตรเคมีเป็นการทำเกษตรปลอดภัยให้คุณภาพชีวิตหรือสุขภาพดี ผ่านกลไกการขับเคลื่อนจากสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็กสู่การเป็นต้นแบบสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจขนาดใหญ่ขึ้น โดยเริ่มทดลอง ทดสอบ สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเครือข่ายและร่วมมือกันบริหารจัดการปัญหา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทำให้เกิดการสร้างรายได้ สร้างอาชีพ สร้างความสุขในครอบครัวสู่ความสุขในชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งเพื่อผลิตสินค้าเกษตรผสมผสานอย่างยั่งยืนภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนที่สามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายสินค้าที่สามารถต่อรองราคาและส่งตรงถึงผู้บริโภคได้ด้วยราคาที่เป็นธรรม ทำให้ผู้บริโภคเกิดความปลอดภัย และได้รับความรู้ รวมถึงเข้าถึงการสร้างตระหนักรู้ (Awareness) ด้านการลดใช้ทรัพยากรในกระบวนการผลิต การทดแทนสินค้าหรือวัตถุดิบชนิดเดิมด้วยสินค้าหรือวัตถุดิบชนิดใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และการหมุนเวียนสินค้าที่ใช้งานแล้วกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ผ่านการเรียนรู้และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนระบบวางแผนผลผลิตทางการเกษตรที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมีการกระจาย ผลผลิตอย่างทั่วถึงและมีการหาแหล่งรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรผู้เสมอ เพื่อให้ราคาผลผลิตคุ้มค่ากับการลงทุน และมีการวางแผนในการขนส่งผลผลิตเพื่อการจำหน่าย ตั้งแต่ต้นทางอย่างกระบวนการผลิตสินค้า การจำหน่ายจ่ายแจก ไปจนถึงปลายทางของผู้บริโภค และการจัดการของเสียที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนจากความสมดุลในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่จะตามมา ไม้ว่าจะเป็นของเสียจากกระบวนการผลิตในการนำมาหมุนเวียนใช้การเลือกใช้บรรจุภัณฑ์ที่สามารถนำ

กลับมาหมุนเวียนที่มีตรงกับสิ่งแวดล้อมเป็นวัตถุประสงค์การผลิตใหม่ได้ไปจนถึงความรับผิดชอบต่อผู้บริโภคสีเขียวและปริมาณที่สัมพันธ์กับราคาสินค้าที่จ่ายไปด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มเกษตรกรมีความคาดหวังในการต้องการความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากภาครัฐจากปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว โดยเฉพาะปัญหาเรื่องหนี้สิน ซึ่งไม่ใช่ปัญหาหลักที่เกิดจากกระบวนการเกษตร แต่เป็นปัญหาที่ทำให้การดำเนินโครงการไปสู่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืนประสบผลสำเร็จ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการเป็นกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการ คือ (1) การตระหนักถึงปัญหาหนี้สิน โดยใช้การพบปะพูดคุยบอกกล่าวเล่าเรื่องแลกเปลี่ยนและกำหนดประเด็นจัดลำดับความสำคัญของการภาระหนี้ระยะเร่งด่วนเพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ด้วยวิธีสร้างมูลค่าจากสิ่งที่ใช้แล้วมาสร้างเป็นมูลค่า เช่น เศษผ้ามาทำเป็นพรมเช็ดเท้า ผ้าเช็ดมือ ผักสวนครัวรั้วกินได้ ครอบบ้าน ระยะปานกลาง(ปรับโครงสร้างหนี้ และสร้างรายได้จากพืชสมุนไพรใกล้ตัว เช่น ตะไคร้ ข่า เลียงหอย ปลา และระยะยาว เช่น ปลูกป่าไม้มีค่าสร้างความมั่นคงในอนาคต (2) ปัญหาความสัมพันธ์ของกลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มเกษตรกรขาดการทำงานแบบร่วมแรงสามัคคีกัน ขาดการช่วยเหลือกันแบบการรวมกลุ่มหรือมีการแบ่งแยกกลุ่มในการให้ความช่วยเหลือ จึงทำให้ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาของกันและกัน ทำให้ต้องลองผิดลองถูกในการแก้ปัญหา หรือเกิดความขัดแย้งทางความคิดในการแก้ปัญหา (3) ความรู้และการจัดการ เกษตรกรขาดความรู้และความเข้าใจในการจัดการ การบริหาร การทำบัญชี และความเข้าใจเชิงการตลาดทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาและสร้างนวัตกรรม จึงทำให้ทำการเกษตร จากการบอกเล่า การทำตาม แม้ว่าจะมีประสบการณ์ที่ดีในการลงมือทำ แต่ไม่สามารถสรุปและสังเคราะห์ออกมาเป็นความรู้หรือเพื่อการพัฒนาได้และ (4) แรงบัลดาลใจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง กลุ่มเกษตรกร ขาดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาตนเองหรือแก้ปัญหาที่ยากๆ จึงทำให้ขาดความขวนขวายในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาและแก้ปัญหา

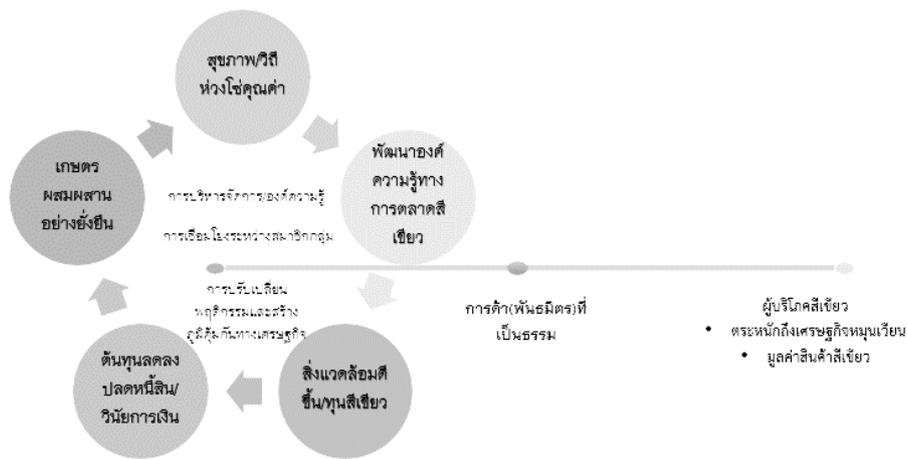
อภิปรายผลการวิจัย

กลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเป้าหมายมีความคาดหวังในการต้องการความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากภาครัฐจากปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว โดยเฉพาะปัญหาเรื่องหนี้สิน ซึ่งไม่ใช่ปัญหาหลักที่เกิดจากกระบวนการเกษตร แต่เป็นปัญหาที่ทำให้การดำเนินโครงการไปสู่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืนไม่ประสบผลสำเร็จ โดยหนี้สินส่วนใหญ่เกิดจากการกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนทางการเกษตรจากแหล่งเงินกู้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สอดคล้องกับสุริยะ หาญพิชัย, เฉลิมพล จตุพร และ วสุสุวรรณวิหค (2563) ว่าส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นแหล่งกู้ยืมหลักของครัวเรือนเกษตรและกู้ยืมเพื่อใช้ในการผลิต กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังจะมีหนี้สินโดยเฉลี่ยน้อยกว่าเกษตรกรผู้ปลูกข้าว กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยมีหนี้สินไม่แตกต่างไปจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อหนี้สินครัวเรือน เกษตรกรในจังหวัดลพบุรีพบว่า การออม รายได้นอกภาคการเกษตรและรายจ่ายในภาคการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เชิงลบต่อปริมาณหนี้สิน ในขณะที่ รายจ่ายนอกภาคการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อปริมาณหนี้สินครัวเรือน เกษตรกร อีกทั้ง สิทธาภรณ์ ตูจันดา (2564) การกู้ยืมเพื่อการอุปโภคและบริโภคภายในครอบครัว

รองลงมาลงทุนในธุรกิจ (ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย/อาชีพเสริม) และเช่า/ซื้อยานพาหนะ ทั้งนี้แนวทางการบริหารหนี้สินต้องการเข้าถึงองค์ความรู้หรือกระบวนการเรียนรู้และตระหนักรู้จากสมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่องผ่านระบบการกำกับติดตามผลหรือการรับรองแบบมีส่วนร่วม(PGS) มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประสิทธิภาพได้ ดังเช่น กวิน มุลิกา, สุชนี เมธิโยธินและบรรพต วิรุณราช (2562) ที่ได้ศึกษาแนวทางการบริหารหนี้สินเกษตรกรไทยที่มีประสิทธิภาพสามารถทำได้ คือ (1) การจัดทำบัญชีครัวเรือน (2) การชำระหนี้ตามกำหนด (3) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและกู้เงินในระบบ หลีกเลี่ยงการกู้เงินนอกระบบ (4) การปลูกพืชไร่วางผล (5) มุ่งเน้นคุณภาพผลผลิตและความต้องการของตลาด (6) สร้างเครือข่ายและรวมกลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งและ (7) น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งโสภรต์มีจันทร์ตันและคณะ (2563) อธิบายว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อรายได้ นอกภาคเกษตรเป็นอันดับแรก ตามมาด้วยรายได้ในภาคเกษตร ซึ่งครัวเรือนในภาคใต้ ให้ความสำคัญ มากกว่าภาคอื่น ๆ โดยรวมร้อยละ 75 ของครัวเรือนมีแรงงานตงงาน หรือถูกลดเวลาทำงาน สอดคล้องกับ คัดนางค์จันทร์ศรี(2564) ว่าการบริหารจัดการของเกษตรกรที่ได้รับการจัดการหนี้แทนต่อสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรจังหวัดอุดรดิติต์โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการเงินและการบัญชีมีระดับการบริหารจัดการมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการตลาด และด้านการผลิตมีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุด สำหรับแนวทางการบริหารจัดการศักยภาพการชำระหนี้สินของเกษตรกรสมาชิกสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร จังหวัดอุดรดิติต์ พบว่า ด้านการผลิต ควรส่งเสริมให้ความรู้ทางด้านการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ด้านการตลาดควรส่งเสริมช่องทางทางการตลาดให้แก่เกษตรกรโดยผ่านพ่อค้าคน กลางเข้ามารับผลผลิตในพื้นที่ ด้านการเงินและบัญชี ควรส่งเสริมการจัดทำบัญชีต้นทุนและการวางแผนการทำเกษตรกรรม เช่นเดียวกับ มานิตย์ สิงห์ทองชัย และรติมา ภูริรุ่งภิญโญ(2557) ที่อธิบายถึงรายได้ที่เกิดจากการผลิตภาคการเกษตรของครัวเรือนนั้นไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้สินรวมทั้งค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของสมาชิก แต่เนื่องจากเงื่อนไขที่เป็นศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตสำคัญเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เงื่อนไขของกลุ่มองค์กรและกลุ่มอาชีพเป็นเงื่อนไขของศักยภาพของแกนนำชุมชนและเกษตรกรในการปรับตัว ทำให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินประสบความสำเร็จ คือ 1) กิจกรรมการลดต้นทุนการผลิต ประกอบไปด้วย การแลกเปลี่ยนแรงงาน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปุ๋ยพืชสดหรือสารชีวภาพและการเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ธาตุอาหารของดิน 2) กิจกรรมการกระจายความเสี่ยง ประกอบไปด้วย การลดพื้นที่เพาะปลูกและการปลูกพืชผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ผสมผสาน 3) กิจกรรมการเพิ่มรายได้ ประกอบไปด้วย การแปรรูปผลผลิต การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เสริมรายได้ โดยส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวพันธุ์ดี (ข้าวปลอดสารพิษ) เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายและส่งเสริมให้ตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และ 4) กิจกรรมการลดรายจ่าย โดยต้องมีการหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต รวมถึงการสร้างเครือข่ายร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ นอกจากนี้การให้คำแนะนำในการวิเคราะห์เพื่อที่เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ และการกำหนดนโยบายและการวางแผนแนวทางการดำเนินโครงการที่ชัดเจน รวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติด้วย(รัฐภาภรณ์ บุตรคำโชติ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ในการบริหารจัดการหนี้สินจากการวิจัยนี้มุ่งเน้นการสร้างความรู้ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาหนี้สินสะสมและเป็นวงจรหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่วงจรกับดักสภาพหนี้และส่งผลกระทบต่อกิจกรรมอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องของสมาชิกกลุ่มฯ โดยการปรับกระบวนการทัศน์ของสมาชิกจากวงจรกับดักหนี้สู่การสร้างมูลค่าเพิ่มในการใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือใช้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการทำเกษตรเคมีเป็นเกษตรปลอดภัยที่ทำให้คุณภาพชีวิตหรือสุขภาพดี ผ่านกลไกการขับเคลื่อนจากสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็สู่การเป็นต้นแบบสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจขนาดใหญ่ขึ้น โดยเริ่มทดลอง ทดสอบ เรียนรู้ร่วมกันและเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเครือข่ายและร่วมมือกันบริหารจัดการปัญหา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทำให้เกิดการสร้างรายได้สร้างอาชีพ สร้างความสุขในครอบครัวสู่ความสุขในชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งเพื่อผลิตสินค้าเกษตรผสมผสานสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายสินค้าที่สามารถต่อรองราคาและส่งตรงถึงผู้บริโภคได้ด้วยราคาที่ เป็นธรรมทำให้ผู้บริโภคเกิดความปลอดภัย ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การสร้างตระหนักรู้ถึงทางออกของการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1) นโยบายภาครัฐในการช่วยเหลือประชาชนหรือบุคลากรของรัฐ ใช้นโยบายการแก้ไขปัญหาผ่านกระทรวงการคลังออกมาในลักษณะการรวมหนี้ แต่หากเป็นปัญหาหนี้สินที่หนักมาก แล้ว หรือเป็นปัญหาหนี้สินที่ซับซ้อน ภาครัฐอาจจะต้องเข้ามาช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาหนี้สินเหล่านี้ในเชิงนโยบายทั้งระบบ เช่น การปรับโครงสร้างหนี้ การช่วยเหลือลูกหนี้ด้วยการลดดอกเบี้ย การทำคลินิกแก้หนี้

1.2) ผู้ที่เกี่ยวข้องและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจต้องประสานทำความเข้าใจในการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหาอ่อนปนหลักเกณฑ์ เงื่อนไขและขั้นตอนวิธีการที่ยืดหยุ่น โดยอาจใช้หลักเกณฑ์การพิจารณาให้กับผู้ทำความดี ไม่ดี ปรับพฤติกรรมเชิงบวกและตั้งใจทำงาน หรือกำหนดอัตราดอกเบี้ยเดียวที่ทำให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายผู้กู้รวมถึงการเปิดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่สามารถแก้ไขหนี้สินอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยไม่ถูกลีลาด้วยระบบเครดิตบูโรหรือการตรวจสอบเครดิต

1.3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือสถาบันการเงินควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับด้านการบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชี โดยควรกระตุ้นให้เกษตรกรมีการวางแผนการเงินเกี่ยวกับรายรับ รายจ่าย รวมถึงการเตรียมความพร้อมในการจ่ายชำระหนี้สิน ทั้งนี้ สถาบันการเงินควรออกแบบกิจกรรมการส่งเสริมกระบวนการวางแผนและส่งเสริมอาชีพให้กับเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ควรกระตุ้นให้มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อวางแผนการจ่ายชำระหนี้

1.4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างระบบให้เหมาะสม เพื่อป้องกันและแก้ไขการเกิดปัญหาหนี้สิน เช่น สร้าง ระบบเพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการออม ในการสร้างความมั่งคั่ง เพื่อให้เป็นหลักประกันในการป้องกันปัญหาหนี้สิน เนื่องจากการแก้ปัญหาโดยลำพังโดยปัจเจกบุคคลนั้น คนส่วนใหญ่อาจจะขาดวินัยขาดแรงจูงใจและความเพียรพยายาม

1.5) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจหรือกลุ่มชุมชนหรือบุคคลจะต้องตระหนักรู้เป็นเบื้องต้นก่อนว่าต้องเริ่มจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองก่อนที่จะไปพึ่งผู้อื่น ด้วยหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ภายใต้หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้างคุณค่าจากวัตถุดิบที่ใช้แล้วนำมาสร้างมูลค่าที่มีราคาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเพื่อเป็นสินทรัพย์และเงินออมส่งต่อให้กับรุ่นหลังอย่างมุ่งมั่นตั้งใจ โดยต้องยอมรับว่าปัญหาหนี้สินนั้นแท้ที่จริงแล้วมีต้นเหตุมาจากตนเองนั่นเอง แล้วจึงจะมาพิจารณาในการนำรูปแบบการบริหารจัดการหนี้สินที่ได้นำเสนอไว้ในงานวิจัยนี้ไปใช้ เพื่อให้การบริหารจัดการหนี้สินมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1) ควรศึกษาปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งแนวทางในการสร้างโอกาสในการเข้าถึงความเป็นธรรมในสังคม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

2.2) ควรศึกษาแนวทางในการเพิ่มรายได้ ความสามารถในการสร้างรายได้ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคในการสร้างรายได้และการเข้าถึงแหล่งทุน กระบวนการ ขั้นตอนข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และการเลือกปฏิบัติกับผู้ที่เป็หนี้ในสังคมเกิดความเป็นธรรม

เอกสารอ้างอิง

กวิณ มุสิกกา สุขชนนี เมธิโยธิน และบรรพต วิรุณราช. (2562). แนวทางการบริหารหนี้สินเกษตรกรไทย.

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร., 7(1), 111–125.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2560). รายงานการประชุมคณะกรรมการช่วยเหลือเกษตรกร.

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2564). *ยุทธศาสตร์ การขับเคลื่อนการ พัฒนาประเทศไทยด้วยเศรษฐกิจ BCG พ.ศ. 2564 – 2569*. <https://waa.inter.nstda.or.th>
- กันย์กัญญา ใจการวงศ์สกุล และเทพ วงศ์สุภา. (2560). สถานการณ์ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง กับปัญหาหนี้สินครัวเรือนของประชาชน ตำบลบ้านม่วง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา. *วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์*, 6(1), 21–52.
- คัตนางค์ จันทร์ศร.(2564). *แนวทางการบริหารจัดการศักยภาพการชำระหนี้คืนของเกษตรกรสมาชิก สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรจังหวัดอุดรธานี*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี].
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564). *ธนาคารแห่งประเทศไทยกับการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือน*. <https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/Report/Pages>.
- พิลันท์ โบว์สุวรรณ, ภคมน โภคะธีรกุล, วรสิทธิ์ เจริญพุดมและเชาวฤทธิ์ ชาวแสงรัตน์. (2565). ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรไทย. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 6(1), 265–277.
- มานิตย์ สิงห์ทองชัย. (2565). ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานภายใต้ หลักเศรษฐกิจหมุนเวียนของอุตสาหกรรมอาหารสำเร็จรูปในประเทศไทย. *วารสารนวัตกรรม การศึกษาและการวิจัย*, 6(1), 278–295.
- มานิตย์ สิงห์ทองชัยและรติมา ภูริรุ่งกัญญา. (2557). การบริหารจัดการหนี้สินภาคครัวเรือนตาม แนวทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี. มหาวิทยาลัยขอนแก่น: *รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 4 Rethink: Social Development for Sustainability in ASEAN Community*.
- ยินดี ชาญณรงค์ วราภรณ์ เทพสมัฤทธิ์พร และสมบุรณ์ สุขสำราญ. (2561). แนวทางพัฒนาการบริหาร จัดการสินเชื่อของสหกรณ์ออมทรัพย์นครจังหวัดภาคใต้ฝั่งทะเลอันดามัน. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต*, 14(12), 42–70.
- รัชฎาภรณ์ บุตรคำโชติ. (2560). *ปัจจัยความสำเร็จของโครงการบริหารจัดการหนี้ไปสู่วัน 1 ครัวเรือน 1 สัญญาศูนย์จัดการกองทุนชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน*. [สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- รัชนิกร วงศ์จันทร์. (2553). *การบริหารการเงินส่วนบุคคล*. ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- วรรณภา วงศ์สวรรค์ และคณะ. (2559). *แนวทางการแก้ไขปัญหาภาระหนี้สินสะสมของเกษตรกรลูกค้า ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตำบลไทยชนะศึก อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย*. ใน *การประชุมสวนสุนันทาวิชาการระดับชาติ ด้าน "การวิจัยเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน" ครั้งที่ 4* (น.343–350).
- ศศิมา วงษ์เสรี.(2565). *สถานการณ์หนี้สาธารณะและหนี้ภาคครัวเรือนไทย*. วิจัยธุรกิจ. กรุงเทพฯ : ธนาคารแลนด์ แอนด์ เฮาส์ จำกัด (มหาชน).

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2565). *ครัวเรือนเกษตรไทยในวิกฤติโควิด-19*.

<https://www.pier.or.th/abridged/2020/11/>.

สิทธิภรณ์ ตู้อินดา. (2564). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นหนี้ครัวเรือนในสถานการณ์ COVID-19*

กรณีศึกษาอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย].

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน*.

<https://www.nso.go.th/>.

สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม. (2563). *รายงานภาวะอุตสาหกรรมรายปี ประจำปี 2563*.

https://packaging.oie.go.th/new/admin_control_new/html-demo/analysis_file/9784026135.pdf

สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2558). *บทบาทของกระทรวงการคลังกับการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาค*

ครัวเรือนและหนี้นอกระบบ. *วารสารการเงินการคลัง*, 2(84), 63–68.

สุริยะ หาญพิชัย, เฉลิมพล จตุพร, และวสุ สุวรรณวิหค. (2563). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อหนี้สิน*

ครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดลพบุรี. *Journal of Modern Learning Development*, 5(5), 309–320.

โสมรัตน์ จันทรัตน์, ณรงค์ฤทธิ์ อุดมย์ฐานานุกิติ, อัจฉนา ลำช้า, ลัทธพร รัตนวรารักษ์, บุญธิดา เสงี่ยม

เนตร, และชนกานต์ ฤทธิพนธ์. (2563). *ครัวเรือนเกษตรกรไทยในวิกฤติโควิด-19*.

https://www.pier.or.th/wp-content/uploads/2020/05/aBRIDGEd_2020_011.pdf

อารีวรรณ คูสันเทียะ. (2562). *หนี้สินเกษตรกร ควรแก้จากจุดไหน วินัยทางการเงินหรือปัญหา*

เชิงโครงสร้าง. <https://www.landactionthai.org/menu-debt/item/2380-2019-06-09-06-31-51.html>

Bag, S., & Pretorius, J. H. C. (2020). Relationships between industries 4.0, sustainable manufacturing and circular economy: proposal of a research framework. *International Journal of Organizational Analysis*.

Del Giudice, M., Chierici, R., Mazzucchelli, A., & Fiano, F. (2020). Supply chain management in the era of circular economy: the moderating effect of big data. *The International Journal of Logistics Management*.

Modigliani, F., & Brumberg, R. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of the cross-section data. In K. Kuhihara (Ed.), *Post-Keynesian Economics*. Rutgers University Press. <http://www.mfcwebactivity1.activity1.com/pegasus/saving3.html>

Friedman, M. (1957). The Permanent Income Hypothesis. In *A Theory of the Consumption Function* (pp. 20–37). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691188485-005>

Zeng, H., Chen, X., Xiao, X. and Zhou, Z. (2017), “Institutional pressures, sustainable supply chain management, and circular economy capability: empirical evidence from Chinese eco-industrial park firms”. *Journal of Cleaner Production*, 155, 54–65.